

ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР НАУКИ: БАГАТОГРАННІСТЬ ПОСТАТІ

Ювілейна сесія Загальних зборів
Відділення математики НАН України,
присвячена 125-річчю від дня народження
члена-кореспондента НАН України
Н.І. Ахієзера

19 березня 2026 р. відбулася ювілейна сесія Загальних зборів Відділення математики НАН України, присвячена 125-річчю від дня народження відомого вченого-математика, одного з фундаторів харківської математичної школи члена-кореспондента НАН України Наума Ілліча Ахієзера. Захід організовано спільно з Харківським математичним товариством.

Ювілейну сесію Загальних зборів Відділення математики НАН України, присвячену 125-річчю від дня народження члена-кореспондента НАН України Н.І. Ахієзера, відкрив академік-секретар Відділення математики НАН України академік НАН України **Олександр Миколайович Тимоха**. У вступному слові він наголосив на винятковій ролі Наума Ілліча Ахієзера як видатного науковця й організатора науки і підкреслив, що вчений заклав міцний фундамент для кількох наукових шкіл. Присутність на зборах майже сотні провідних науковців із різних куточків світу стала найкращим свідченням масштабу постаті вченого та актуальності його праць, які й дотепер залишаються джерелом натхнення для наступних поколінь математиків.

До участі у заході, який проходив в онлайн-режимі, долучилися члени Відділення математики НАН України, Харківського математичного товариства, представники української наукової спільноти, науковці зі США, Австрії, Норвегії, Франції, Ізраїлю.

Першим до слова запросили голову Харківського математичного товариства, головного наукового співробітника відділу диференціальних рівнянь і геометрії Фізико-технічного інституту низьких температур (ФТНТ) ім. Б.І. Веркіна НАН України академіка НАН України **Євгена Яковича Хрусова**. Він розповів

Наум Ілліч Ахієзер
(06.03.1901—03.06.1980)

про життєвий і творчий шлях Наума Ахієзера, висвітлив етапи його становлення як науковця світового масштабу, одного із засновників харківської математичної школи, видатного організатора науки.

«6 березня 1901 р. народився видатний український математик, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АН УРСР та один із фундаторів славнозвісної харківської математичної школи Наум Ілліч Ахієзер.

Наукова спадщина Наума Ілліча охоплює фундаментальні розділи математики: теорію апроксимації, теорію цілих функцій, проблему моментів, а також теорію диференціальних та інтегральних операторів. Його дослідницький стиль вирізнявся гармонійним поєднанням класичних підходів теорії функцій комплексного змінного та функціонального аналізу. Це дало змогу Н.І. Ахієзеру розв'язати низку складних класичних задач, зокрема про поліноми, що найменше відхиляються від нуля на системі інтервалів, знайти найкращу константу в теоремі Джексона, дослідити питання вагової апроксимації. На початку 1960-х років Н.І. Ахієзер, досліджуючи обернену задачу спектрального аналізу для скінченнозонного оператора Шредінгера, ввів особливий клас функцій. Протягом останніх 50 років вони відіграють ключову роль у теорії нелінійних інтегрованих рівнянь і мають назву функції Бейкера—Ахієзера.

Вагомим внеском ученого став ефективний метод розв'язання обернених задач спектрального аналізу. Згодом цей метод було успішно застосовано для знаходження в явному вигляді розв'язків низки нелінійних рівнянь математичної фізики. Розроблені Н.І. Ахієзером методи дослідження тригонометричної проблеми моментів і властивостей ортогональних поліномів мали практичне впровадження в аеродинаміці й інтегруванні нелінійних диференціальних рівнянь.

Творчий шлях Наума Ілліча став взірцем поєднання високої науки з масштабною освітньою діяльністю. Понад 40 років він викладав у Харківському університеті, де в 1933—1950 рр. очолював Науково-дослідний інститут мате-

У рідному місті Черикові (Білорусь). Наум Ілліч стоїть ліворуч, у центрі — його батько, земський лікар Ілля Олександрович

матики і механіки. Його діяльність була також тісно пов'язана з політехнічним та авіаційним інститутами Харкова. Н.І. Ахієзер сформував авторитетну наукову школу, підготувавши понад 20 кандидатів наук, і був одним із фундаторів славнозвісного харківського фізико-математичного лицю № 27.

У 1934 р. Н.І. Ахієзера обрали членом-кореспондентом Всеукраїнської академії наук. Ступінь доктора фізико-математичних наук йому присудили без захисту дисертації — за сукупністю наукових робіт.

У повоєнні роки Науму Іллічу вдалося згуртувати в Харкові плеяду видатних математиків — Ізраїля Марковича Глазмана, Бориса Яковича Левіна, Володимира Олександровича Марченка, Олександра Яковича Повзнера, Олексія Васильовича Погорєлова, які разом зі своїми учнями на десятиліття визначили вектор розвитку математичної науки. На початку 1960-х років Н.І. Ахієзер долучився до створен-

Молодий Наум Ахієзер з батьками Іллею Олександровичем і Наталією Григорівною (попереду), ліворуч — молодший брат Олександр, в майбутньому відомий фізик-теоретик

ня математичних відділів Фізико-технічного інституту низьких температур АН УРСР, де протягом 1961—1963 рр. очолював відділ теорії функцій.

Науковий доробок Н.І. Ахієзера налічує понад 150 праць, зокрема 10 фундаментальних монографій, 9 з яких здобули світове визнання і перекладені багатьма мовами. У 1949 р. вченого було удостоєно премії імені П.Л. Чебишова.

Наум Ілліч мав беззаперечний авторитет у математичній спільноті. Сьогодні в Харкові діє фонд його імені, який продовжує справу вченого, підтримуючи талановиту молодь — майбутнє української математичної науки».

Професор Інституту аналізу Університету Йоганна Кеплера в Лінці (Австрія) **Петро Юдицький** виголосив наукову доповідь «Конструктивна теорія функцій у теорії операторів та апроксимації» (Constructive function theory in operator theory and approximation). Він зазначив, що Сергій Бернштейн розглядав конструктивну теорію функцій як базу для якісного дослідження й обчислення розв'язків природних задач аналізу. Наум Ахієзер, розвиваючи ідеї свого вчителя, збагатив цей напрям апаратом геометричної теорії функцій комплексної змінної та теорією ріманових поверхонь.

Для початкового ознайомлення з ідеями Наума Ілліча рекомендовано параграфи 52 і 53 його славнозвісної монографії «Елементи теорії еліптичних функцій». Ці розділи присвяче-

но поліномам, які найменше відхиляються від нуля, та ортогональним поліномам на двох інтервалах.

Сьогодні дослідження Наума Ахієзера з ортогональних поліномів на скінченній системі інтервалів розглядають крізь призму фундаментального результату Крістіана Ремлінга про безвідбивальні матриці Якобі. Розвиток ідей Наума Ілліча привів до параметричного опису безвідбивальних матриць Якобі зі спектрами на канторових множинах додатної довжини, що, своєю чергою, дало змогу розв'язати давні проблеми Котані—Ласта і Дейфта. Спираючись на методи Ахієзера, ми аналізуємо:

- асимптотику поліномів Чебишова на канторових множинах додатної довжини;
- комплексну версію класичної задачі Чебишова (за Бернштейном);
- найкращі поліноміальні апроксимації функції $\text{sgn}(x)$ на двох інтервалах.

Сам Наум Ілліч мотивував свої пошуки прагненням розширити класичні результати Сергія Бернштейна та Габора Сеге. Він висунув гіпотезу про те, що міра множини ортогональності, де вага дорівнює нулю, є нульовою. Його праці дали змогу включити випадки, коли вага зануляється на цілих інтервалах, до сучасного загальнонаукового контексту.

Про функції Бейкера—Ахієзера та нелінійні рівняння доповів завідувач відділу диференціальних рівнянь і геометрії ФТІНТ ім. Б.І. Веркіна НАН України член-кореспондент НАН України **Дмитро Георгійович Шепельський**. Він наголосив на визначальному внеску Н.І. Ахієзера у становлення теорії скінченнозонного інтегрування та висвітлив роль введених ним функціональних об'єктів у теорії інтегровних систем. Зокрема, доповідач розглянув метод задачі Рімана—Гільберта як сучасний розвиток аналітичного підходу, що дає змогу ефективно будувати й аналізувати розв'язки широкого класу задач сучасної математичної фізики.

Цікавою частиною зустрічі стали спогади учасників, які на своїх життєвих і професійних шляхах перетиналися з Наумом Іллічем. Присутні поділилися історіями про вплив вченого

на їхнє становлення, згадували його щиро готовність прийти на допомогу в складні часи. Виступи колег та учнів ще раз підтвердили, якою непересічною особистістю був Наум Ілліч і як часто його підтримка ставала вирішальним чинником у житті багатьох математиків.

Мемуарну частину сесії відкрив член-кореспондент НАН України **Володимир Гершенович Дрінфельд**, лауреат багатьох престижних міжнародних математичних премій, перший український математик, нагороджений медаллю Філдса. Він згадав історію виникнення назви «функції Бейкера—Ахієзера»:

«Я тоді навчався в Москві, був аспірантом і відвідував доповіді Кричевера та Новикова. Доповідь Кричевера про його роботу відіграла надзвичайно важливу роль у моєму науковому житті.

Що я пам'ятаю з тих часів? На доповіді, яку Кричевер робив у 1975 р., цей об'єкт називали просто «функцією Ахієзера». Прізвиська Бейкера (Генрі Фредерік Бейкер) тоді не згадували з дуже простої причини: його роботи на той час були забуті, і Наум Ілліч, вочевидь, про них не знав.

Також пам'ятаю таку історію. Новиков і Кричевер працювали тоді над описом пар комутуючих звичайних диференціальних операторів, і саме цей аспект викликав у мене найбільший інтерес. Ця задача зацікавила їх у зв'язку із застосуваннями до нелінійних диференціальних рівнянь, хоча вона є самоцінною. Розв'язуючи її, вони (або хтось один із них) винайшли щось подібне до функції Ахієзера, ще не знаючи про роботу Наума Ілліча.

Як розповідав Новиков, згодом він поїхав до Харкова і виступив там із доповіддю про свою роботу. І саме там харків'яни (а можливо, і сам Наум Ілліч, який тоді ще був живий) зауважили, що це та сама функція, яку Ахієзер винайшов ще в 1961 р.

Це те, що мені запам'яталося зі слів Сергія Новикова й Ігоря Кричевера, яких, на жаль, уже немає з нами. Можливо, хтось із присутніх знає цю історію з іншого боку.

Зрозуміло, що і Бейкер, і Ахієзер створювали ці теорії безвідносно до нелінійних диференціальних рівнянь, адже теорія інтегровних сис-

Наум Ілліч, його дружина Зоя Львівна, мати Наталія Григорівна та син Олександр

тем у її сучасному вигляді виникла лише наприкінці 1960-х років».

Далі спогадами поділилася **Тетяна Олександрівна Ахієзер** — онука Наума Ілліча:

«Мій батько, старший син Наума Ілліча Олександр, народився в 1928 р. в Києві. За десять років померла перша дружина дідуся, моя бабуся Зоя Львівна. Хочу показати кілька довірених фотографій, які раніше ніколи не публікувалися.

Батько згадував: коли в 1933 р. наша родина переїжджала з Києва до Харкова, цілий курс авіаційного інституту прийшов на вокзал проводити Наума Ілліча. На одному зі знімків тієї пори дід навіть зафіксований в авіаційному кашкеті.

У своїх мемуарах мій батько, Олександр Наумович, описав шлях родини від початку евакуації у вересні 1941 р. до повернення в Харків у 1947 р. Серед його паперів зберігся цікавий руко-

Наум Ілліч зі старшим сином Олександром

пис — спогади Олександра Ілліча, брата Наума Ілліча, про довоєнний період. Усі охочі можуть ознайомитися з цими текстами.

Другою дружиною Наума Ілліча стала Галина Василівна. Вони побралися в 1946 р. в Москві, а наступного року народився син Дмитро. Галина була дивовижною жінкою: яскравою, красивою, з чудовим почуттям гумору. Вона багато років працювала професором кафедри мінералогії та петрографії Харківського університету. Вони прожили разом дуже щасливе життя.

Я народилася в 1958 р. і жила з батьками в дідушеві квартирі. У цій великій подвійній квартирі нас спочатку мешкало восьмеро. Там була не лише грандіозна математична бібліотека, а й чудова колекція художньої літератури. Цікаво, що книги стояли на полицях не за алфавітом, а за якоюсь власною логікою. Дідусь постійно цікавився моїм навчанням.

Наум Ілліч завжди прокидався дуже рано і багато працював. Попри світове визнання, він ніколи не був за кордоном, та й загалом подорожував дуже мало, переважно їздив до Москви та Києва.

Праці Наума Ілліча продовжували виходити і після його смерті. Буквально за місяць до того, як піти з життя, у травні 1980 р., він завершив рукопис книги «Варіаційне числення» (1981). У 1984 р. побачили світ «Лекції про інтегральні перетворення». Особлива історія пов'язана з двотомником «Вибраних праць» Н.І. Ахієзера. Величезну роботу з його підготовки провели

сини Наума Ілліча — Олександр і Дмитро. Мій тато щодня прокидався о п'ятій ранку і перед роботою перекладав з німецької статті та дисертацію дідуса, а Дмитро перевіряв ці переклади як математик. Науковим редактором був Юрій Ілліч Любич. Перший том «Вибраних праць» вийшов у 2001 р.

Наум Ілліч не любив занурюватися в сумні спогади про минуле. Він ніколи не впадав у відчай, або, як він сам казав, у «курітковий настрій». Він був надзвичайно світлою і веселою людиною».

Головний науковий співробітник Математичного відділення ФТІНТ ім. Б.І. Веркіна НАН України академік НАН України **Леонід Андрійович Пастур** так згадує Наума Ілліча:

«Для мого покоління Наум Ілліч Ахієзер був уже справжньою легендою. Я слухав його лекції в Політехнічному інституті, а згодом почав працювати у ФТІНТі, де він завідував відділом. Хоча ми не мали дуже тісних персональних взаємин, хотів би наголосити на двох визначальних рисах його особистості й діяльності.

По-перше, Наум Ілліч був неформальним главою, старійшиною харківської математичної школи. Сама школа сформувалася ще в ХІХ ст. і пов'язана з іменами Олександра Ляпунова, Володимира Стеклова та Сергія Бернштейна. Проте її бурхливий розвиток у повоєнні роки — це значною мірою заслуга саме Наума Ілліча. Він не був авторитарним лідером, навпаки, це була надзвичайно інтелігентна людина з тонким почуттям гумору. Однак він мав свої, дуже ефективні методи. Наприклад, саме Ахієзер відіграв вирішальну роль у тому, щоб перекопати видатного геометра Олексія Погорєлова переїхати з Москви до Харкова у 1947 р. Це була дуже тонка дипломатична справа, і Наум Ілліч блискуче з нею впорався. Його зусиллями математика в Харкові трималася на найвищому рівні — від заснування 27-ї фізико-математичної школи до керівництва Інститутом математики.

По-друге, ми з колегами називали його «математичним письменником». Його десять монографій — це вже вагомий доказ, але річ не лише в кількості. Книги можна писати по-різному.

Наум Ілліч мав унікальний дар формулювання. Пригадую епізод, який мені розповів колега Володимир Гуларій. Він якось поскаржився Науму Іллічу, що має гарну теорему, але не може її витончено сформулювати — виходить якось «кострубато». Ахієзер вислухав і за секунду запропонував формулювання: точне, коротке і по-справжньому красиве. У цьому й полягав його талант «письменника» — він бачив внутрішню гармонію математичної думки і вмів надати їй досконалої форми. Його книжка «Класична проблема моментів», яку я читав із захватом, є найкращим підтвердженням цього».

Спогадами про видатного науковця поділився головний науковий співробітник Математичного відділення ФТІНТ ім. Б.І. Веркіна НАН України академік НАН України **Євген Якович Хрусов**:

«Наум Ілліч був видатним педагогом. Його лекції вражали оригінальністю, витонченістю. Розповідають, що він читав їх надзвичайно артистично, повністю віддаючи себе процесу і водночас виявляючи величезну увагу до слухачів. Мені не пощастило бути на його лекціях, проте я неодноразово чув його доповіді на засіданнях Харківського математичного товариства.

Ближче ми познайомилися, коли Наум Ілліч погодився стати опонентом моєї кандидатської дисертації. Про це його попросив академік Володимир Олександрович Марченко. Як згадував Марченко, Наум Ілліч хотів детальніше розібратися з проблемою осереднення крайових задач у дрібнозернистих областях, якій присвячувалася моя робота. На той час цей напрям лише починав активно розвиватися у Франції, у школі Жака-Луї Ліонса. Наум Ілліч дуже ретельно прочитав текст дисертації, і оскільки деякі фрагменти було викладено не зовсім вдало, він запросив мене для бесіди. Саме під час цього обговорення він звернув мою увагу на маловідому роботу Норберта Вінера. Задача, що там розглядалася, була дуже близькою до проблем осереднення за своєю постановкою. Вінер тоді працював у Массачусетському технологічному інституті, захоплювався кібернетикою і, ймовірно, обдумував структуру перших обчислювальних машин.

З другою дружиною — Галиною Василівною

Ці бесіди з Наумом Іллічем стали для мене справжнім відкриттям. Я зрозумів, наскільки це була високоерудована людина, наскільки глибоко він знав світові публікації не лише з математики, а й з фізики. Його здатність бачити зв'язки між сучасними задачами та класичними працями минулого була феноменальною».

Про те, яким у його пам'яті закарбувався Наум Ахієзер, розповів також заступник директора з наукової роботи ФТІНТ ім. Б.І. Веркіна НАН України — керівник Математичного відділення Інституту член-кореспондент НАН України **Геннадій Михайлович Фельдман**:

«Передусім хочу доповнити слова Євгена Яковича згадкою про Міжнародний конгрес математиків в Единбурзі у 1958 р. Радянський Союз тоді був одним із провідних наукових центрів. Виступити з пленарною годинною доповіддю на конгресі запросили з усього світу лише 22 математиків, і від СРСР їх було п'ятеро: Олександр Александров, Микола Боголюбов, Лев Понтрягін, Ізраїль Гельфанд і Наум Ахієзер. Цей перелік імен якнайкраще ілюструє світовий масштаб постаті Наума Ілліча.

Для мене Наум Ілліч був справжнім «небожителем». Я належав до першого набору заснованої ним 27-ї фізико-математичної школи. Пам'ятаю, як після вступу на мехмат я запитав його, на що варто звернути особливу увагу в навчанні. На моє здивування, він назвав не

Наум Ілліч з молодшим сином Дмитром

аналіз чи диференціальні рівняння, а саме лінійну алгебру.

Наум Ілліч відіграв вирішальну роль у моїй долі. Я був зразковим студентом-відмінником, очолював студентське наукове товариство, мав публікації. Проте через конфлікт із партійним бюро на попередньому випускному розподілі мені відмовили в рекомендації до аспірантури. Ба більше, мені прямо заявили: максимум, на що я можу розраховувати, це робота в сільській школі. Пригнічений, я йшов коридором і випадково зустрів Наума Ілліча. Він запитав, чому я такий похмурий, і я все розповів. Досі пам'ятаю його слова: «Нічого страшного. Я свого часу також працював у школі. Головне — продовжувати займатися математикою, решта залежить лише від вас». Він не сказав жодного осудливого слова на адресу деканату чи парткому, лише підбадьорив мене. Пізніше я дізнався, що Наум Ілліч усе ж втрутився у ситуацію. Маючи колосальний авторитет, він домовився, щоб я отримав рекомендацію до аспірантури (щоправда, за умови, що не подаватиму документи до університету) і розподіл у проєктний інститут у Харкові. Завдяки цій зустрічі та його заступництву я зміг у 1970 р. вступити до аспірантури у ФТІНТ, де працюю й дотепер. Важко навіть уявити, як склалося б моє життя, якби не допомога Наума Ілліча.

А ще пригадую, що на похорон Наума Ахієзера у 1980 р. прийшов майже весь математичний Харків і не тільки. Один із присутніх (не

математик) запитав когось із колег, а хто учні Наума Ілліча. У відповідь математик обвів рукою сотні присутніх науковців і сказав: «Ось усі вони і є учнями Наума Ілліча». І це дійсно так. Ахієзер був наставником не для окремої групи, а для всієї харківської математичної спільноти».

Провідний науковий співробітник відділу теорії функцій ФТІНТ ім. Б.І. Веркіна НАН України доктор фізико-математичних наук, професор **Володимир Олексійович Золотарьов** розповів таке:

«Мої взаємини з Наумом Іллічем почалися в 1970 р. на кафедрі математичної фізики Харківського університету, де він був завідувачем.

Моя історія багато в чому перегукується зі спогадами Геннадія Михайловича. У 1973 р. на випускному розподілі Наум Ілліч заявив, що кафедра планує залишити мене в аспірантурі. Однак тодішній ректор Володимир Хоткевич наполягав, що спочатку потрібно виконати державне замовлення з розподілу кадрів, а вже потім думати про науку. Наум Ілліч попросив мене вийти в коридор і зачекати. Коли мене покликали знову, вільних місць уже майже не залишилося. Була лише одна вакансія у науководослідному інституті. Я розгублено подивився на Наума Ілліча, а він спокійно кивнув: «Підписуй», і вже в коридорі додав: «Там тобі дадуть відкріплення». Завдяки цій його тактиці я зміг вступити до аспірантури на рідну кафедру.

Далі розпочалася наша спільна робота. Наум Ілліч читав лекції з варіаційного числення, а мені доручив вести практичні заняття. Ми спілкувалися щотижня. Для нього було принципово, щоб математичні задачі мали фізичний зміст або практичну значущість: чи то принцип найменшої дії, чи то екстремальні задачі геометрії. Він власноруч підбирав вправи з класичних задачників Гюнтера і Кузьміна, вимагаючи від студентів не просто обчислень, а розуміння суті.

Наум Ілліч часто повторював фразу, яка сьогодні звучить особливо актуально в контексті розмов про функцію Бейкера—Ахієзера: «Якщо математика красива і гарна, вона обов'язково знайде своє застосування». Він вірив у самоцін-

ність естетики в науці, і час підтвердив його правоту: об'єкти, які він досліджував суто теоретично, стали фундаментом для сучасної математичної фізики».

Згадує доцент кафедри вищої математики факультету управління процесами перевезень Українського державного університету залізничного транспорту (Харків) кандидат фізико-математичних наук **Володимир Іванович Храбустовський**:

«Я навчався у 27-й школі, у тому ж класі, що й син Наума Ілліча — Дмитро. Можливо, саме тому Наум Ілліч приділяв нашому класу особливу увагу. Хоча моя родина була суто гуманітарною і я спершу не зовсім усвідомлював масштаб постаті Ахієзера, його уроки та лекції в стінах школи закарбувалися в пам'яті на все життя. Особливо запам'яталася його лекція про теорему Ейлера для багатогранників. Для демонстрації Наум Ілліч приніс паперову модель додекаедра. Пізніше я запитав у Дмитра: «Це тобі батько доручив склеїти цю модель?». На моє здивування, Діма відповів: «Ні, батько сам готувався до лекції і власноруч зробив цей багатогранник». Цей епізод якнайкраще ілюструє, з якою відповідальністю та любов'ю Наум Ілліч ставився до викладання, навіть на шкільному рівні.

Згодом, уже студентом кафедри математичної фізики, я прослухав майже всі його спецкурси — від «Проблеми моментів» та «Еліптичних функцій» до циклу лекцій про узагальнені функції і гідродинаміку. Навіть ставши аспірантом ФТНТУ, я продовжував відвідувати заняття, які він проводив. Кожна лекція Наума Ілліча була справжнім артистичним дійством. Пам'ятаю, як через певні обставини він не зміг прочитати останні лекції курсу «Інтегральні перетворення» і дав мені свій конспект. Я з трепетом переписував його записи про рівняння типу згортки — вони були бездоганно структуровані.

Наум Ілліч ніколи не поводився як «начальник», хоча його авторитет був беззаперечним. Він був надзвичайно чемною і шляхетною людиною. Саме завдяки йому я почав працювати з Федором Семеновичем Рофе-Бекетовим. Навіть на фотографіях видно, що це була не про-

З онукою Тетяною

сто велика, а й внутрішньо красива, світла людина. Пам'ять про нього назавжди залишиться зі мною».

Далі зі спогадами виступив професор **Рольд Михайлович Тригуб**:

«Хоч я і не вчився у Харкові, а здобував освіту і закінчив аспірантуру в Дніпрі, саме Харків став місцем мого наукового захисту. Це досить унікальний випадок: моїми опонентами були Наум Ілліч Ахієзер і Борис Якович Левін, а відгук писав Яків Лазарович Геронімус. Відгук Ахієзера

Портрет Наума Ілліча, розміщений на обкладинці двотомника «Вибрані праці з теорії функцій та математичної фізики», присвяченого 100-річчю Н.І. Ахієзера

став для мене взірцем на все життя, я й досі перечитую його щоразу, коли сам виступаю в ролі опонента. Це справжній еталон наукової глибини і коректності.

У 1967 р., коли я працював у Сумах, мені зателефонував Наум Ілліч. Тоді до 50-річчя радянської влади готували великі оглядові статті. Ахієзеру замовили огляд досягнень у теорії наблизень за останнє десятиліття. На моє величезне здивування, він запропонував мені: «Я запрошую Вас бути не просто помічником, а повноправним співавтором». Для мене, тоді молодого вченого, це було неймовірне визнання. На жаль, через ідеологічну цензуру того часу (прізвища багатьох авторів не сподобалися тодішнім партійним кураторам науки) цей огляд так і не опублікували у його початковому вигляді, але сам жест Наума Ілліча назавжди залишився в моїй пам'яті.

Пізніше, коли я вже працював у Донецькому університеті, я привітав Наума Ілліча з 80-річчям телеграмою. Я написав, що він відкрив мені шлях у велику математику. І хоча я підписався просто як «донецький математик», він якимось дивом одразу здогадався, хто це, і надіслав відповідь із теплою подякою.

Наум Ахієзер був для мене не просто великим вченим, а людиною, яка задавала моральну планку в нашій професії. Пропрацювавши 45 років у Донецьку, я завжди відчував цей його невидимий вплив і підтримку».

Ось як про Наума Ілліча розповів відомий вчений доктор фізико-математичних наук, професор **Яків Ісакович Житомирський**, який довгі роки завідував кафедрою вищої математики в Харківському автодорожньому інституті:

«Хочу додати кілька слів про те, як Наум Ілліч, світла йому пам'ять, щиро допомагав молодим математикам у їхньому становленні.

У 1960 р., після закінчення аспірантури Московського університету і захисту кандидатської дисертації ми з моєю дружиною Валентиною Михайлівною Борок мріяли повернутися до рідного Києва. Ми обоє там народилися, з відзнакою закінчили мехмат Київського університету, але в ті роки влаштуватися на роботу в столиці було майже неможливо через антисемітизм, який панував там. Наш науковий керівник, професор Георгій Євгенович Шилов, звернувся до Наума Ілліча з проханням допомогти нам із працевлаштуванням у Харкові. Завдяки допомозі Ахієзера та професора Дрінфельда дружину відразу взяли на кафедру аналізу Харківського університету. Мені ж тоді до університету потрапити не вдалося, і я розпочав свій шлях доцентом у Харківському автомобільно-дорожньому інституті. Але Наум Ілліч не полишав спроб перевести мене до університету. Він навіть зміг домовитися з тодішнім проректором, професором Хоткевичем, про оголошення спеціального конкурсу на посаду доцента. Проте система виявилася сильнішою: коли я прийшов подавати документи з позитивною характеристикою, мені сухо повідомили, що конкурс скасовано без пояснення причин.

Попри ці невдачі, Наум Ілліч продовжував підтримувати мене науково. Коли за кілька років я приніс йому свою докторську дисертацію, ми мали тривалу й глибоку розмову. Йому надзвичайно сподобався напрям моїх досліджень — теорія функцій, що задовольняють диференціальні рівняння. Саме він представив мою роботу до захисту у ФТІНТі, де я її успішно захистив у 1967 р.

Наум Ілліч був дивовижною, харизматичною людиною. Нам, молодим науковцям, було не просто приємно, а надзвичайно почесно спілку-

ватися з ним. *Пам'ять про його доброту і професійну шляхетність назавжди залишиться в серцях багатьох із нас.*

Наприкінці засідання академік НАН України Леонід Пастур і член-кореспондент НАН України Геннадій Фельдман детальніше розповіли про історію створення двотомника «Вибрані праці з теорії функцій та математичної фізики», про який уже згадувала Тетяна Олександрівна Ахієзер, онука Наума Ілліча. Це видання, присвячене 100-річному ювілею Н.І. Ахієзера, стало результатом самовідданої волонтерської праці його родини та учнів. Основу двотомника становили маловідомі ранні статті Ахієзера, які його сини, Олександр і Дмитро, власноруч переклали з німецької, а науковим редактором проекту став Юрій Любич. Перший том побачив світ у 2001 р. Згодом було надруковано і другий том. Книги видали у Харкові зусиллями видавничої фірми під керівництвом учениці Ахієзера. Попри те, що це видання тривалий час існувало тільки в паперовому вигляді і було доступне лише вузькому колу фахівців, воно виконало неоціненну місію — зберегло для світової науки унікальні праці, які раніше вважалися фактично втраченими для широкого загалу.

Своєрідним завершальним штрихом до портрета науковця стали спогади колишнього працівника відділу теорії функцій ФТІНТ ім. Б.І. Веркіна НАН України кандидата фізико-математичних наук **Олександра Мироновича Русаковського**, який відзначив глибокий вплив особистості Наума Ілліча навіть на тих, хто не

спілкувався з ним особисто. Завдяки багаторічній дружбі з Тетяною Ахієзер він отримав рідкісну можливість користуватися домашньою бібліотекою математика, читаючи в оригіналі твори Шекспіра, Шеллі, Байрона. Це дало змогу безпосередньо відчути той надзвичайний культурний пласт, у якому гармонійно співіснували точні науки і світова класика. А ще він пригадав випадок на засіданні Харківського математичного товариства в 1980 р., на якому Наум Ілліч з дивовижним спокоєм пророче зауважив, що це, ймовірно, його останній виступ. У 2019 р. цю доповідь опублікував «Журнал математичної фізики, аналізу, геометрії».

Закриваючи засідання ювілейної сесії Загальних зборів Відділення математики НАН України, яке проводилося спільно з Харківським математичним товариством, академік-секретар Відділення математики НАН України академік Олександр Миколайович Тимоха подякував колегам за активну участь і спогади. «Сьогодні ми мали змогу ще раз переконатися, якою непересічною особистістю був Наум Ілліч Ахієзер. Він залишив Україні та світу колосальний науковий спадок, проте найціннішим його здобутком є харківська математична школа. Це живе інтелектуальне середовище, яке продовжує розвиватися і сьогодні. Наше спільне завдання — зберегти цей спадок!» — наголосив він у підсумковому слові.

*За інформацією Відділення математики НАН України і Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б.І. Веркіна НАН України
Фото — з сімейного архіву родини Ахієзерів*

SCIENTIST, TEACHER, ORGANIZER OF SCIENCE: THE MULTIFACETED NATURE OF THE FIGURE

Jubilee session of the General Meeting of the Department of Mathematics of the NAS of Ukraine, dedicated to the 125th anniversary of Corresponding Member of the NAS of Ukraine N.I. Akhiezer

On March 19, 2026, the anniversary session of the General Meeting of the Department of Mathematics of the NAS of Ukraine was held, dedicated to the 125th anniversary of the birth of the famous mathematician, one of the founders of the Kharkiv mathematical school, Corresponding Member of the NAS of Ukraine Naum I. Akhiezer. The event was organized jointly with the Kharkiv Mathematical Society.

Cite this article: Scientist, teacher, organizer of science: the multifaceted nature of the figure (Jubilee session of the General Meeting of the Department of Mathematics of the NAS of Ukraine, dedicated to the 125th anniversary of Corresponding Member of the NAS of Ukraine N.I. Akhiezer). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2026. (4): 70—79.

<https://doi.org/10.15407/visn2026.04.070>